

Zašto smo slabi?

Ahmet Alibašić¹

Sažetak

Ovaj tekst se bavi vjerovatno najvažnijim pitanjem muslimanske današnjice: zašto su muslimani slabi i zaostali. Polazeci od uvjerenja da je kriza muslimanskog ummeta danas multidimenzionalna a njeni uzroci mnogobrojni, autor se bavi sa dva uzroka koja je identificirao Poslanik, a.s.: pohlepom i strahom od smrti. U kontekstu rasprave o ova dva uzroka tekst se bavi i pitanjima nepovjerenja i naucene bespomocnosti. Sa više primjera se ilustrira vrlo popularna znanstvena teza o povjerenju kao preduvjetu društveno-politickog i ekonomskog razvoja. Tekst završava konstatacijom da se bespomocnost bosanskog covjeka da objasniti teškim iskustvom iz prošlosti ali da postoji dovoljno pokazatelja da se takav odnos više ne može opravdati jer on danas više nego ikada u svojoj bliskoj prošlosti može da utice na svoju sudbinu.

Zašto smo slabi i zaostali?, pitanje je koje sebi cesto postavljamo. A da jesmo slabi nema sumnje: vecina loših vijesti koje slušamo na medijima dolazi iz muslimanskog svijeta, bilo da se radi o niskim stopama pismenosti, krajnjem siromaštvu, izbjeglicama ili sukobima. Zemljotres koji u razvijenim zemljama ubije desetine ili eventualno stotine u nas ubija desetine hiljada. Zašto je to tako?

I kao što zapušteni bolesnik kada konacno ode doktoru obicno iz doktorske ordinacije ne izlazi sa jednom dijagnozom i iz apoteke ne nosi jedan lijek vec citavu kesu njih, tako i nama kao zajednici koja se 'upustila' nece pomoci jedan lijek. Ovdje cemo progovoriti samo o dvije dijagnoze koje nam je ustanovio Poslanik, a. s., u svom hadisu: "Docu ce vrijeme pa ce drugi narodi nasnuti na vas kao što gladan svijet navali na posudu sa hranom. Neko od prisutnih upita: Je li to zato što ce nas biti malo? Ne, odgovori Poslanik. Naprotiv, bit ce vas puno ali cete biti kao pjena. Allah ce iz grudi vaših neprijatelji ukloniti strah koji od vas imaju a u vaša srca ce ubaciti slabost. Koja je to slabost, Božiji Poslanice, upitaše? Ljubav prema dunjaluku i prezir prema smrti."²

Danas u svijetu ima 1,36 milijardi muslimana ali smo zaista kao pjena gaziranog soka koja na trenutak napuni cašu da izgleda da ce se caša presuti a onda par momenata kasnije pjena se slegne da bi ostala tek trecina ili cetvrtina caše. Tako je i sa nama, puno nas je ali kada mjerimo naš doprinos na raznim poljima kao da nas je tri ili cetiri puta manje. Slabi smo, dakle. Zašto?

Poslanik, a. s., kaže da je to zato što volimo dunjaluk i strahujemo od smrti. Uceci Kur'an i citajuci druge Poslanikove hadise znamo da nas slabim nije ucinila obicna, prirodna ljubav prema dunjaluku i prirodni strah od smrti vec pretjerivanje u tome. Znamo to sigurno jer svaki namaz završavamo dovom dragom Allahu da nam da dobro na ovom i na buducem svijetu: *Rabbena atina fi 'd-dun'ja haseneten ve fi 'l-ahireti hasene*. Allah svakom od nas porucuje: *Onim što ti je Allah dao nastoj da zaslužiš dobro na Ahiretu, ali ne zaboravi ni svoj udio na dunjaluku!* (Kur'an 38: 77). Kad je jedan od ashaba kupio novu odjecu pa se pohvalio svojim drugovima, neko mu je prigovorio da takvo radovanje dunjaluku ne prilici jednom vjerniku. Njemu je to zasmetalo pa se požalio Poslaniku na što ga je Božiji miljenik uvjerio da to ne mora biti tako jer Allah voli da vidi tragove Svojih blagodat na Svojim ljubovima.³ A kad je Poslanik, a. s., vidio

¹ Tekst je objavljen u *Novom muallimu*, god. IX, br. 33 (29. 3. 2008.), str. 68-74.

² Ebu Davud, *Sunen*. Vidi: Hasen el-Benna, *Medžmu'atu resail* (Kairo: Daru 'd-da've, 1990), 54.

³ Imam Ahmed, *Musned*, br. 7759.

kako je Amr ibn Asu zabogatio s radošću je uzviknuo: Lijepa li imetka u dobra insana!⁴

Na isti način, strah od smrti je prirodna ljudska osobina. Poslanik, a. s., je svojim mladim ashabima savjetovao da ne traže od Boga susret sa neprijateljem na bojnopolju⁵ jer nikad se ne zna hoće li se čovjek prepasti smrti i pobjeci sa fronta, a to je težak grijeh. U sahih hadisu, pak, se kaže da je Musa, a. s., kao i ostali poslanici znao koliko će živjeti. Kad mu je došao edžel Allah mu poslao meleka smrti da mu uzme dušu. Melek smrti je od Musaa zatražio da teslimi dušu svome Gospodaru na što mu je ovaj izbio oko!⁶ Ne ulazeci u razna pitanja koja se ovdje mogu postaviti, recimo da je Musa, a. s., samo prirodno ljudski reagovao. Ademu, a. s., je Bog dao da vidi svoje potomke. Nekima kao njemu samom i Nuhu Bog je podario dug život, dok je drugima kao Davudu dao kratak umor. Adem se sažalio na Davuda pa zamolio Allaha da njegovih četrdeset godina dodijeli Davudu, što je Allah uslišao. Ipak, kad je Ademu došao melek smrti Adem ga je pitao šta je sa onih četrdeset godina. Nekako je bio zaboravio na dar koji je učinio svome potomku Davudu, a.s.⁷

Pohlepa nas čini slabim

Voljeti, dakle, dunjaluk, lijepo auto, kucu, odjecu i slicno samo po sebi nije grijeh pod uvjetom da smo to stekli na halal način i da smo izmirili svoje obaveze. Uostalom i Poslanik je govorio da uživa u nekim dunjaluckim stvarima kao što su žene i mirisi.⁸ Ali ono što jeste grijeh, i ono što nas čini slabim jeste pretjerivanje u toj ljubavi – onda kad dunjaluk počne da posjeduje nas a ne mi dunjaluk. Takvu ljubav nazivamo različitim imenima: ako imamo dunjaluk pa ga ne damo kada treba zovemo to škrtoš; ako ga nemamo a žudimo za njim i u tome nemamo mjere onda to zovemo gramzivost i pohlepa. A to su osobine koje nas čine slabim, kaže Poslanik. Kako? U drugim hadisima Poslanik daje odgovor pa kaže: "... Čuvajte se pohlepe jer je ona uništila one prije vas: učinila je pa su pokidali rodbinske veze, pa su prava i hakove jedni drugih počeli otimati; pa su se odali razvratu, pa su se počeli ubijati..."⁹ Dakle, pohlepa nas čini slabim tako što uništava naše međuljudske odnose. Podsjetimo se samo koliko je puta meda od 20cm zavadila komšije pa na sudu potroše više para nego što vrijedi i ta meda i ono zemlje oko nje. Koliko puta je ostavština iza babe ili mame posvadala bracu i sestre da nikad iza babine smrti nisu progovorili? Koliko puta je marka ili euro unijela zavist i pakost među nas pa smo podijelili džemate, uništili akcije isl.? Sve je to cijena pretjerane okupiranosti dunjalukom i zapostavljanja dobrih međuljudskih veza, koje jednom riječju nazivamo povjerenje. U nauči se ono nekad zove i društvenim kapitalom, vezivnim malterom i ljepilom koje pomaže da svoje ostale potencijale, finansijske, fizicke i ljudske stavimo u funkciju unapređenja našeg zajedničkog dobra. Pogledajmo par primjera društvenog neuspjeha zbog nepovjerenja.

Mnoga sela i gradovi u sprecanskoj dolini nemaju stalnu vodu u vodovodu. Mnoga su je imala ali su Srbi u toku rata silom zemlju podijelili, njihove izvore okupirali i sebi uzeli. Tako je počeo problem. Onda su se našli dobri ljudi iz skandinavskih zemalja pa su jednom tamošnjem gradu donirali nekoliko miliona maraka da sebi dovede drugu vodu. Tamošnji političari su uspjeli te novce utrošiti a da ništa ne naprave. Konacno kada je došao red da stanovnici te opštine sami sebi ponovo pomognu, kao što su to učinili i prvi put, obični ljudi su pokušali napraviti akciju dovodenja vode sa novog izvorišta do rezervoara. Svako domaćinstvo je trebalo

⁴ Imam Ahmed, *Musned*, br. 17096.

⁵ Muttefekun alejhi.

⁶ Muttefekun alejhi.

⁷ Bilježe ga imam Et-Tirmizi i drugi. Vidi: Tarik Suvejdjan, *Vjеровjesnici i njihovi narodi: pouke i poruke*, prema audiozapisu predavanja priredio Senad Ceman, Živinice, Selsebil., 2003, 49-50.

⁸ En-Nesai, *Sunen*.

⁹ Ibn Hibban u *Sahihu* i Hakim u *El-Mustedreku*. Vidi Taha Abdullah el-'Afifi, *Min vesaja er-Resul*, 3: 106-107.

dati po par stotina maraka da bi ponovo imali pitku vodu. Nisu uspjeli jer nisu jedni drugima vjerovali. Svi su poceli kopati bunareve po avlijama i tako potrošili hiljade maraka a velika vecina i danas nema vodu. Zašto? Zato što među njima nije bilo povjerenja.

Zbog nepovjerenja mi svakodnevno ogromne novce dajemo strancima, koji ce vecinu zaradenog odnijeti iz Bosne, umjesto svojim ljudima koji ce vecinu tog novca vratiti bosanskom društvu na ovaj ili onaj nacin. Naprimjer, nije moguće da nijedna domaca pumpa ne toci kvalitetno gorivo, ali ipak samo ono na stranim pumpama slovi kao kvalitetno. Ili, kada nas je zamjena njemacke marke za euro prisilila da iznesemo zalihe novca iz latica i dušeka, iznijeli smo milijarde na kojima smo do tada samo pravili gubitke jer nema ekonomije bez inflacije, a i 2,5% zekata smo trebali placati. No i kad smo ih odlucili staviti u opticaj vecinom smo ih povjerali stranim bankama jer svojim nismo vjerovali iako najuspješnije strane banke u Bosni vode domaci ljudi, i iako ima više stranih banaka koje loše posluju i iako sjedišta tih banaka po Evropi ne daju nikakve veće garancije za naš novac od drugih domacih banaka. Rezultat ovog našeg odnosa je da strane banke svake godine obrucuci uglavnom naš novac iz Bosne odnose desetine miliona maraka. Ovdje ne govorimo o tome gdje je najbolje dati novac vec samo govorimo o silnim gubicima koje pravimo zbog međusobnog nepovjerenja.

Pohlepa zajednicu vodi direktno u propast. Imam Ebu Hamid el-Gazali u svojoj knjizi *Savjeti vlastima* kazuje interesantnu hikaju o tri lopova iz vremena Isa, a. s. Kaže, bila tri lopova i jednom našli veliko bogatstvo pa odluce da ga podijele i razidu se. No, prije nego to ucine odluce još jednom lijepo kao družina rucati. Jednog pošalju u grad da im donese rucak. Njemu, medutim, usput naumpadne da hranu zatruje i sav plijen uzme za sebe. Ona dvojica pak cekajuci ga dogovore se da mu postave busiju i ubiju ga, te plijen umjesto na troje podijele na dvoje. Kako su svi bili uspješni u svojim pohlepnim planovima bogatstvo im je ostao uzalud.¹⁰

A jedna arapska basna o pohlepi i izdaji završava jednom poucnom poslovicom koja kaže: «Pojedena sam na dan kad i bijeli vo». A basna kaže da su negdje na proplanku živjela i u blagodatima obilne trave i vode sa obližnjeg potoka uživala tri vola: bijeli-zekonja, sivi-sivonja i crveni-medonja. No, jednog dana pojavi se medvjed iz šume i nagovori sivonju i medonju da izdaju zekonju govoreci im kako ce imati više hrane i vode te uz obećanje da ih više neće uznemiravati. I zaista, neko vrijeme nakon što je pojeo bijelog vola medvjed se nije pojavljivao. Dok nije ponovo ogladnio! Kako ni preostaloj dvojici volova nije mogao ništa ponovo je morao nagovoriti jednoga, ovaj put sivonju, da mu izda medonju. I njemu je govorio da ce sve sad biti njegovo, i da se više neće vracati, itd. Casna medvjeda rijec, govorio je! Jedno vrijeme sivonji je bilo lijepo. Sve je bilo njegovo. Niko mu nije mutio vodu na potoku. Niko ga nije udarao repom. I tako dok medvjed nije ponovo ogladnio i došao i po njega. Kad ga je ugledao kako izlazi iz šume, sivonja je halaleci se sam sa sobom pomislio: „Pojedena sam onaj dan kad i bijeli vo“. Izdaja u kojoj je i sam ucestvovao pokrenula je proces koji je morao kobno završiti i po njega samog.

Nakon ovih par primjera jasnije nam je zašto Allah i Poslanik toliko insistiraju na dobrim međuljudskim odnosima dotle da Poslanik u hadisu kaže da ce žena koja puno ibadeti ali ima ružne odnose sa komšilukom završiti u vatri. Cijena pohlepe, gramzivosti i svake druge zaokupljenosti isključivo dunjalukom je izvanredna i zato Kur'an i kaže: Ko se učuva pohlepe taj je uspio (Kur'an 59:9).

Spremnost na žrtvu izvor je snage i moci

Drugi uzrok naših slabosti Poslanik, a.s., je nazvao strahom od smrti. Zapravo, rijec je o nespremnosti na žrtvu ciji je vrhunac, svakako, spremnost da se položi život. A ta spremnost na

¹⁰ Ebu Hamid el-Gazali, *Savjeti vlastima*, preveo Enes Karic, Sarajevo, El-Kalem, 2001, 96.

žrtvu je izvor snage. Danas je Zapad mocan, no taj Zapad je opstao zahvaljujuci ulozi SAD-a u zadnjih sto godina. Naime, SAD su u tom periodu tri puta spašavale Zapad od propasti: u Prvom svjetskom ratu, u Drugom svjetskom ratu i konacno u Hladnom ratu Maršalovim planom, vazдушnim mostom za Berlin, itd. Americki predsjednik Kenedi je 1963. sletio u okruženi Berlin i izrekao one historijske rijeci: Ja sam Berlinac i mi Amerikanci cemo braniti Berlin i ono što on predstavlja! Zapravo, kicma Zapada jeste Amerika. Zašto Amerika a zašto ne Francuzi ili Englezi?

Prije par godina provedeno je obimno medunarodno istraživanje o tome u šta koja nacija vjeruje i koje vrijednosti najviše poštuje. Jedno od pitanja je bilo i: da li ste spremni boriti se za ono u šta vjerujete? Tek trecina Francuza i nešto više drugih Evropljana je rekla da jesu, dok je više od dvije trecine Amerikanaca dalo isti odgovor. Eto ta spremnost da se bori za ono u šta se vjeruje, da se za to živi i radi izvor su snage.¹¹

Vrlo rijetko za svoja uvjerenja treba žrtvovati život. Bili smo svjedoci da su Amerikanci dobili rat na Kosovu a da nisu izgubili vojnika jer su imali istraživace, radnike, vojnike koji su uporno radili da bi mogli svoje vrijednosti štititi. Dok su muslimani imali slican odnos spram života i svojih vrijednosti bili su jaki i mocni. Ovdje cemo navesti samo jedna primjer. Perzijsko carstvo je bilo jedno od najdugovjecnijih u ljudskoj povijesti a muslimani su ga uništiti za par godina. Kako? Prepiska koju su, kažu, vodili komandanti perzijskih i muslimanskih snaga pred odlucujuću bitku djelimicno daje odgovor. Uoci bitke posljednji veliki perzijski general Rustem šalje muslimanskom vojskovodi Sa'd ibn Ebi Vekkasu izaslanika sa porukom da se njegovu, tj. Sa'dovi, dojucerašnji cobani ne igraju sa njima Perzijancima koji su nadživjeli i Grcku i Rim, a sa Bizantijom se uspješno bore stoljecima jer da im se u protivnom ne piše dobro. Sa'd, r. a., mu je odgovorio vrlo kratko: ne znam šta ste radili s Grcima, Rimljanima i Bizantijcima, ali znam da vam ujutro dolazim sa vojskom ljudi kojima je draža smrt nego vama život! Sudbina Perzije bila je zapeacena. Vrlo brzo nije više bilo spomena ni Rustemu ni njegovoj carevini. Njemacki filozof Hegel je govorio da je razlika između slobodna covjeka i roba u tome što je slobodan covjek spreman umrijeti da bi bio slobodan, a rob nije.

Ali to su ocito bile neke drugacije generacije muslimana, ne ove spore, lijene, beživotne, pesimisticne i negativno nastrojene današnje. Kada vidim takve današnje muslimane cesto mi naumpada jedan opis hazreti Omera kojeg je ostavila Šifa bint Abdillah, r.a., muslimanka iz druge generacije muslimana kada je opet on vidjela skupinu muslimana nalik ovim današnjim. Evo kako ga je opisala: Kad bi govorio culo bi se. Kad bi išao žurio bi. Kad bi hranio davao bi da se zasiti. A kad bi udario bolilo bi."¹² To je bio hazreti Omer koji nije mogao naredenjima pratiti svoje vojske na istoku, sjeveru u zapadu - covjek pun života.

Danas je zapravo jedan od najvećih problema muslimana u Bosni apatija, pasivnost, anemicnost, bezvoljnost, potištenost, ogorcenost, pesimizam, beznade, gotovo kolektivna depresija i bespomocnost. Nema elana i vjere u bolje sutra koji bi nas potakli da se pokrenemo. Stari a nažalost i mladi uglavnom jadikuju i kukaju nad stanjem. Po njima u Bosni je mrkli mrak. Ne želimo se upuštati u raspravu o tome jer u nekim segmentima i nekim kategorijama zaista nije lahko. Ali ako i jeste mrak, njegovo ponovljeno opisivanje, grđenje i kudenje nece ništa promijeniti. Ali situaciju hoce promijeniti i mrak otjerati ako potražimo šalter i upalimo svjetlo, a ako nema svjetla onda svijecu ili bilo kakav drugi izvor svjetla. Kada to ucinimo mraka ce nestati. Ne zaboravimo: mrak je prirodno stanje stvari u svemiru. Gdje nema svjetla tamo vlada

¹¹ H. Dozo: "Polaganje života u borbi za opće dobro ustvari I nije smrt. Takvi vjечно žive... Narod ciji pripadnici su spremni ginuti za svoj opstanak i napredak, uvijek ce živjeti, nece propasti. Tražite smrt da biste živjeli – govorio je Omer." H. Dozo, *Izabrana djela*, Sarajevo, El-Kalem i FIN, 2006, st. 363.

¹² Tarik Suvejdani, *Ebu Bekr i Omer r. a.*, preveo Senad Ceman, Sarajevo, Muhamed Mehanovic, 2005, 123.

mrak. Ne dozvolimo mu da ostane! Otjerajmo ga paleci sijalice ili makar svijece. Neka majka kad upiše kcerku na fakultet prestane svako jutro za kahvom pripremati je za neuspjeh pricom o tome kako su svi profesori korumpirani i kako je bez placanja nemoguće uspjeti. Takva kcerka sigurno neće uspjeti čak i da nije tačno to što majka priča jer ona kad uzme knjigu i kad se sretne sa prvim teškim školskim zadatkom brzo će odustati pravdajući se da ionako učiti ne vrijedi jer su svi korumpirani i da baba mora platiti. A upravo je obrazovanje ne svijeca već reflektor koji svako od nas drži u svojoj ruci i koji može upaliti. Nikakvu novost nećemo izreći ako kažemo da je jedno od opcijih mjesta u ekonomici da je najisplativije učiti kad ekonomiji ne ide i kad se ne isplati raditi.

No, stanje naše svijesti i gore opisani stavovi našega naroda su, iako neopravdani, donekle razumljivi. Naime, generacije koje su živjele na Balkanu u zadnjih šezdeset i pet godina naučile su da je trud često uzalud. Mnogi naši roditelji su po tri puta pravili svoj dom za svoga kratkog života dok je u nekim sretnijim društvima normalno da tek svaka treća generacija pravi kucu iz temelja. I autor ovih redaka je nekad mislio da sebi ne možemo mnogo pomoći jer je kao dijete išao u školu u grad u kome su osamdesetih godina prošlog stoljeca naši građevinari skoro deset godina pravili zgradu od četiri sprata. Završili su tu zgradu negdje prije rata ali nije potrajalo dugo prije nego su je agresori dobro oštetili i tek ovih dana vidim da se završava fasada na toj zgradi. Kad sam sa takvim iskustvom građevinarstva sa grupom kolega otišao na jednu izložbu islamske umjetnosti i arhitekture u Maleziji, čini mi se, 1995. g. u jednom uglu izložbenog prostora sam vidio vrlo lijepu maketu dvije visoke zgrade sa parkovima i fontanama u blizini. Skromni Malajac koji je tu stajao objasnio nam je ponosno kako će to biti najveće zgrade na svijetu; kako će imati po 88 spratova i još sijaset drugih pojedinosti. Pitali smo kad bi to moglo biti gotovo. Ja sam već sebi računao, imajući na umu iskustvo svoga rodnog grada, da će im za te zgrade, uz sve korekcije za brzinu kojom socijalizam i kapitalizam rade stvari, trebati nekih dvadeset i pet godina. Odgovor je, međutim, bio iznenadujući: svečano otvorenje Petronasovih blizanaca zakazano je za 31. august 1997. Vjerovatno ste pri kraju, upitao sam. Ne, kaže on. Tek završavamo udaranje stubova/šipova u temelje. Ja sam se blago osmjehnuo jer mu nisam vjerovao. A nisam jer sam svojim očima vidio kako 'teško' je napraviti običnu četverospratnicu. Drugacije sam, međutim, počeo razmišljati 31. augusta 1997. kada je malezijski premijer uistinu otvorio te tornjeve. Tada sam shvatio da se stvari mogu i drugacije raditi. Ali nisu svi Bosanci imali priliku proći i kroz ovo drugo pozitivno iskustvo mada ima i takvih. To je uglavnom naša dijaspora i studenti koji su dobili priliku studirati i raditi van Bosne. Takvi imaju obavezu mijenjati svijest i stanje u domovini. Oni trebaju prvo razumjeti svoje rodake i komšije ali i pomoći im da počnu pozitivno razmišljati.

Naucena bespomocnost

Pomoći ih trebaju jer je njihova bespomocnost naucena iz života. Oni su je stekli u nekim teškim vremenima koja su, hvala Bogu, uglavnom iza nas ali su njihovi umovi i svijest zarobljeni u tim tegobnim vremenima. Jedan eksperiment iz psihologije će olakšati razumijevanje takve pozicije i stava. Psiholozi su izveli eksperiment sa miševima zatvorenim u kafeze u koje su proveli struju. U jednom kafezu je bio prekidac kojim je miš mogao isključiti struju dok u drugom kafezu takvog prekidača nije bilo. Kad su naučnici prvi put pustili strujni šok miševima oni su počeli skakati po kafezu i tražiti izlaza. Nakon nekoliko pokušaja jedan miš je naučio da kad stane na prekidac šok prestaje. Kasnije bi vrlo brzo nakon puštana struje skakao na taj prekidac i isključivao struju i sebi i onom drugom mišu tako da su podjednako dugo bili izloženi naponu. Drugi miš nije mogao sebi pomoći jer u njegovom kafezu nije bilo prekidača. Skakao on ili sjedio bespomocno u čošku struja se uključivala i isključivala kad su drugi odlučivali. Nakon ponovljenih eksperimenata naučnici su uočili dvije za nas važne stvari. Prvo, miševi koji su bili u

kafezima bez prekidača, dakle oni koji sebi nisu mogli pomoći, mnogo krace su živjeli jer su češće obolijevali od raka. Drugo, i još važnije, kad bi uzeli miševе iz kafeza bez prekidača i stavili ih u kafez sa prekidačem ti miševi su i dalje frustrirani i bespomoćno sjedili u ćošku kafeza kada bi struja bila uključena i čekali da neko drugi nešto poduzme. (U slicnom eksperimentu sa psima naučnici su psima pokazivali šta trebaju učiniti no većina njih nikad nije naučila jednostavno precizno iz jednog dijela kafeza u drugi). Oni su naučili da sebi ne mogu pomoći, Nisu uočili da se situacija izmijenila.¹³ Tako je i sa našim Bosancima. Oni su naučili da su o njihovim sudbinama odlučivali drugi i da je, manje-više, svejedno šta oni čine. Decenijama je taj prekidač bio u Becu pa onda sedamdeset godina u Beogradu. Danas međutim više nije tako. Bosna se možda ne može porediti sa kafezom sa prekidačem ali se može reći da u njoj imaju najmanje tri-četiri prekidača od kojih je jedan u našim rukama kojim mi možemo makar ublažiti onaj udar koga nam drugi prouzrokuju. Vrijeme je da se tako počnemo i ponašati.

Bog nas neće pitati za obaveze drugih

Svakako, mijenjanje svijesti i navika je težak proces. Navike ne umiru od starosti! Naprotiv, što su starije to su otpornije. Naši ljudi imaju stotine izgovora zašto oni ne bi trebali ništa činiti, uvijek kriveci druge. Kad im ponestane argumenata onda povlače onaj zadnji: Dejton. Dok je, kažu, ovakve dejtonske Bosne sve je uzalud. To je samo djelimično tačno jer postoje kantoni, općine i institucije, kao i problemi i pitanja koja nikakav novi Dejton neće riješiti umjesto nas. Tu spadaju korumpirani javni dužnosnici, lijeni studenti, loši profesori, prljave avlije, zapušteni putevi, niska produktivnost, loši izvođači radova iza kojih se diže asfalt koji su upravo postavili itd. Dejtonski ustroj Bosne jeste veliki problem našem napretku ali to je problem na čije rješenje većina nas ne može direktno i značajno uticati. Takva pitanja trebamo pratiti i koliko se od nas traži u njihovom rješavanju učestvovati ali naša prva briga trebaju biti stvari za koje smo direktno kao pojedinci i zajednica odgovorni tj. naši zadaci na poslu, džematu, mjesnoj zajednici, općini itd.

Pitanja koja su izvan naše moći prepustimo onima koji to mogu i dragom Bogu. Ako se ne nade niko da se pobrine On će se za to sigurno pobrinuti kao što se pobrinuo za Slobodana Miloševića. Ko je mogao zamisliti na Vidovdan 1989. godine da deset godina kasnije na Kosovu neće biti ni Miloševića, ni njegove vojske, ni policije? A tek zamisliti Miloševića u zatvoru u nekakvom Hagu? To je bilo nezamislivo jer nije bilo odgovora na prvo pitanje koje se u tom kontekstu postavljalo: ko će ga istjerati s Kosova i otjerati u zatvor? No našao se ko će se pobrinuti: Wesley Clark je došao i zaradio penziju na Miloševiću a onda su Miloševića njegovi zemljaci koji su mu dvanaest godina ranije aplaudirali na Kosovu polju na isti taj praznik Vidovdan poslali u haški pritvor.

Ili sjetimo se kad su Sovjeti početkom 1980-ih instalirali svemirsku stanicu MIR. Svi smo se divili i čudili sovjetskoj sili i moći. Da je neko tad rekao da za par godina neće biti te države niko ne bi vjerovao, čak bi to bilo ismijano. Ipak 1991. g. Sovjetski Savez je nestao kao da ga nikad nije ni bilo. Raspao se sam od sebe a da ga NATO ni bilo ko drugi nije napao, a sovjetski kosmonaut je postavio rekord u neprekidnom boravku u svemiru zato što Moskva nije imala para da ga vrati na Zemlju. Da nije bilo Amerikanaca kojima se sažalilo na kosmonauta Bog zna šta bi s njega bilo.

Ili, da odemo malo dalje u historiju. Mnogi se danas osjećaju bespomoćno pred desetljetnom okupacijom Jerusalema. Interesantno je, međutim, podsjetiti da je Jerusalem bio

¹³ Slicni eksperimenti izvedeni su i sa miševima. Mi smo ovdje ukratko prikazali najvažnije nalaze. Za više detalja: Rita L. Atkinson et al., *Hilgard's Introduction to Psychology* (Fort Worth, Harcourt Brace College Publishers, 1996, 12. izdanje), 484-85, 491-92.

pod jednom drugom, ništa manje okrutnom okupacijom evropskih krstaša oko osamdeset godina tokom 12. stoljeća kada je islamski svijet još uvijek bio civilizacijski ispred Evrope. A onda je došao Salahuddin Ejjubi i sa svojom vojskom oslobodio Jerusalem za narednih 800 godina.

Ova dva slučaja smo spomenuli tek toliko da nas podsjetite da je naše da radimo ono što možemo a da ce se Bog pobrinuti za ostalo. On je obećao da ce dati da ponovo budemo ponosni i snažni kad budemo Njegovi dobri robovi: „A Mi smo u Zeburu, nakon Opomene, zapisali da ce Zemlju doista naslijediti Moji dobri robovi!“ (Kur'an 21: 105). To je Božije obećanje i mi kao muslimani ne bismo u njega smjeli sumnjati. Jedino je pitanje jesmo li mi dobri robovi Božiji na koje se odnosi ovo obećanje ili ne. Dok smo bespomoćni na način koji smo ovdje opisali odgovor je sigurno da nismo. Dakle, valja nam se mijenjati. Ali dragi nas Bog neće silom mijenjati. To moramo uraditi sami: Allah uistinu neće promijeniti stanje jednog naroda dok se on sam ne promijeni (Kur'an 13: 11 i 8: 53). Drugim riječima, uradimo svoj dio posla, Bog će sigurno uraditi Svoj!

Valja nam, svakom pojedinačno, biti od akcije, paliti svijeće a ne grditi mrak. Valja nam širiti optimizam i stati na put svakom zlu kojem možemo jer šejtan neće prestati na zlo ljude pozivati iz obzira ili stida. I ciniti nam je svako dobro koje možemo. A toliko je malih stvari kojima možemo naš svijet učiniti ljepšim i boljim. U Bosni je kažu zvanične statistike do 40% nezaposlenih. No kad treba Regulatornoj agenciji za komunikacije ili državnoj televiziji uputiti protestno pismo zbog nepoštivanja vjerskih osjećaja muslimana onda nema ko da napiše to pismo pa onda iz televizije tvrde kako samo vrh Islamske zajednice nije zadovoljan njenim programom i da zapravo vrše pritisak na medije. Licno sam bio zatečen jednim potpuno drugačijim odnosom prema javnim stvarima i slobodnom vremenu na međunarodnom aerodromu u San Francisku 2003. godine. Govorimo dakle o Kaliforniji čija je ekonomija među petnaest najsnažnijih ekonomija svijeta. I tako dok sam tražio prostoriju za molitvu pridem desku za informacije gdje me ljubazna starija gospoda uputi do lokacije 'sobe za meditaciju'. Napuštajući desk vidim diskretnu aluminijsku pločicu na kojoj piše: Za ovim deskom rade volonteri penzionerskog udruženja San Franciska! Kasnije mi je jedan američki profesor pričao da njegova majka u svojoj osamdesetoj godini svakog vikenda sa svojim vršnjacima čisti od smeća jedan siromašni kvart njihova grada koga opštinske vlasti iz nekog razloga redovno ne čiste. Molio sam Boga da jednog dana i mi u Bosni podemo njihovim stopama.

A ko je citao biografiju Poslanika, a.s., i njegovih ashaba mogao je zapaziti da su stalno bili u pokretu i akciji. Treba samo procitati kako su brzo sa rijeci prelazili na djela tokom opsade Medine pred bitku na Hendeku. Ne sjećam se da sam igdje procitao da su dugo bili mrzovoljni i depresivni ili lijeni. Toga ih je vjerovatno čuvala i dova kojoj ih je Poslanik često podučavao a i sam je učio: „Moj Bože, utjecem ti se od brige i tuge. I utjecem ti se od nemoci i lijenosti. I utjecem ti se od kukavičluka i škrtosti. I utjecem ti se od dugova i da o meni odlucuju ljudi!“¹⁴ Ova se dova čini tako potrebnom mnogima od nas danas, pa je zato često učimo.

Na kraju, da odgovorimo na jednu nedoumicu koja se javlja kod nekih: Ako je sve tako kako se ovdje tvrdi, kako je onda Zapad uspio kad uglavnom ne zna za Boga? Poslužimo se Ibn Haldunovim odgovorom ovdje. On kaže da je najbolji sistem onaj ureden po Božijoj volji, Šerijatu. Nakon njega slijedi onaj ureden po ljudskom razumu a najgori je onaj ureden po hiru i strasti. Kada nema onog uredenog po Božijim propisima sljedeći najbolji je onaj ustanovljen na razumu. To objašnjava dominaciju Zapada u današnjem svijetu čiji sistemi izvan Zapada su u većini slučajeva ustanovljeni upravo na hiru i strasti.

¹⁴ Ebu Davud, *Sunen*.